

Major Balázs

10

II. ANDRÁS LÉPTEI NYOMÁN

MAGYAR KUTATÁSOK A KERESZTES SZENTFÖLDÖN

A Szíriai-Magyar Régészeti Misszió logója

A kereszties hadjáratok és a velük kapcsolatos források legfőbb célpontja mindig is Palesztina területe volt. Jeruzsálem mellett itt koncentráldott a zarándokokat vonzó szent helyek abszolút többsége, és nem meglepő, hogy a kereszties korszak emlékeivel

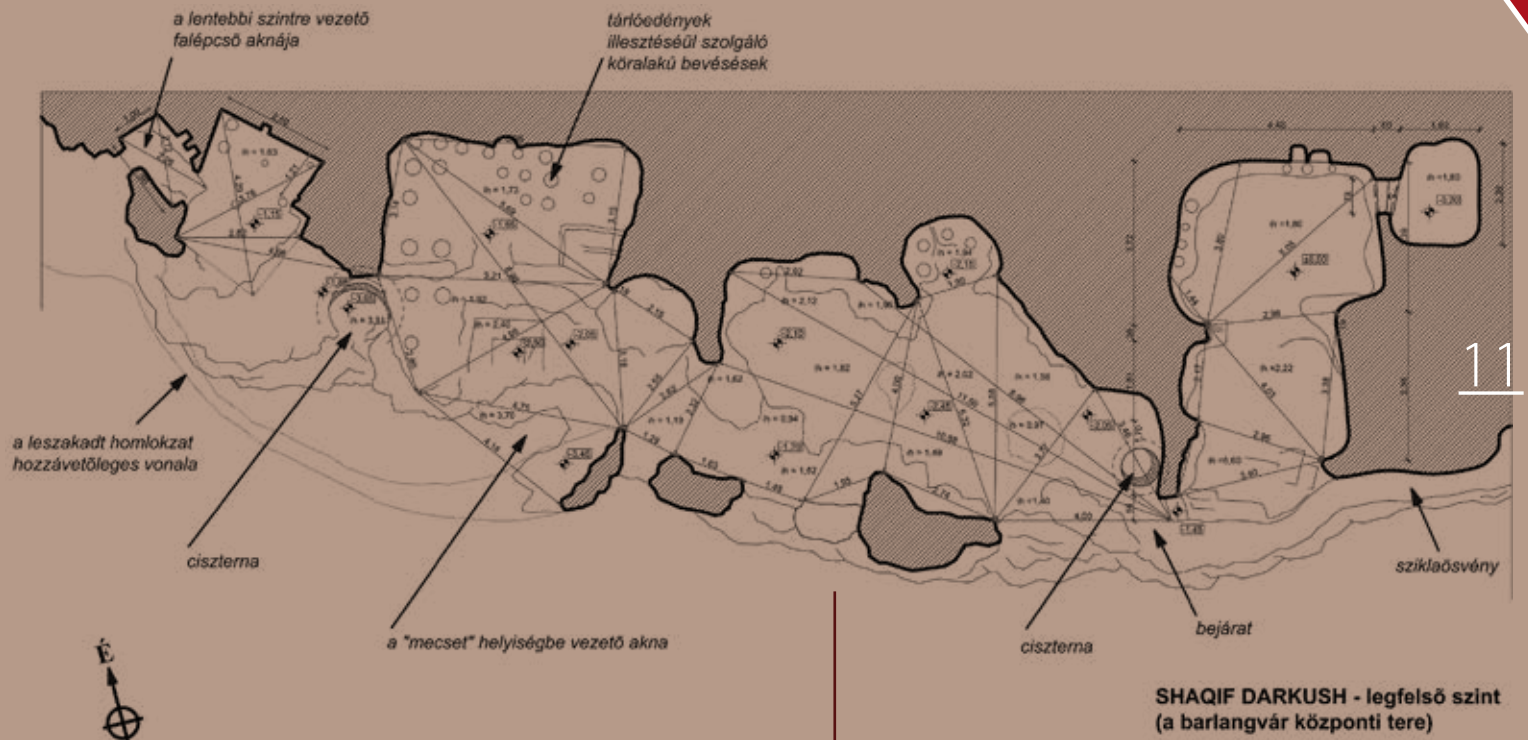
foglalkozó kutatás is elsősorban ezzel a vidékkel foglalkozott. Az ettől északra elhelyezkedő egykori tripoliszi és antiókhiai területek jó állapotban megmaradt építményei, elsősorban a vá-

rak, természetesen ismertek voltak, de kutatásuk messze nem volt olyan alapos, mint a feldolgozottabb déli területeké. A körülöttük elterülő vidék viszont szinte teljesen feltérképezetlennek számított.

Umm Húsh kereszties lakótornya tipikus példája a vidéki rezidenciáknak: az alsó dongaboltozatos helyiség raktár volt, a felső, tágasabb keresztboltozatos szobában lakott a lovag és családja (fotó: Major Balázs)

II. András léptei nyomán – Magyar kutatások a kereszties Szentföldön

SHAQIF DARKUSH - legfelső szint
(a barlangvár központi tere)

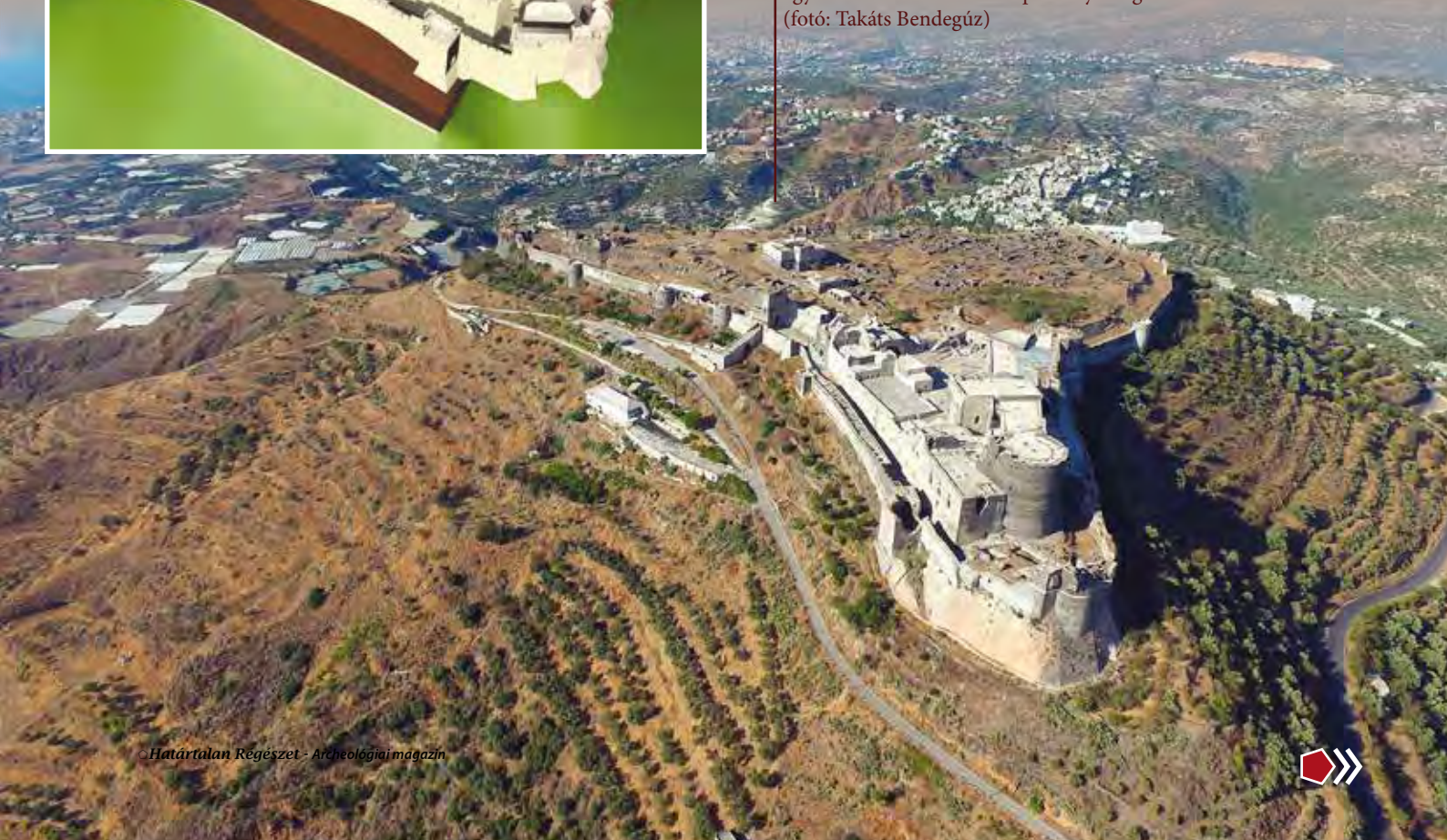
terepbejárás: Major Balázs
felmérés és grafika: Borosházi Tamás

A darkushi barlangvár alaprajza

A johannita belsővár digitális makettje
(készítette: Buzás Gergely)

Margat vára légifelvételen, a kép bal oldalán a hegyoldalt egykor a 13. századi város építményei foglalták el
(fotó: Takáts Bendegúz)

A vártemplom hajója a nyugati homlokzattal és a bent folyó falképkutatási és kerámiarestaurálási munkákkal (fotó: Major Balázs)

A belső vár nyugati teremsorai az eredeti funkcióik szerint megfestve (grafika: Incze Mózes).

Jelmagyarázat: M – a raktárcsarnok; N1 – a borospince; D1 – a központi konyha; N2 – a refektórium, felül a lovagok, alul a fegyvernök testvérek étkezőrészével; N3b – a lovagok betegszobája; D2 – a betegszoba konyhája

A feltárásokon előkerült középkori tálak restaurálás után (fotó: Galambos Éva)

Itt, a szíriai tengerparti régióban kezdte meg munkáját 2000-tól a Pázmány Péter Katolikus Egyetem kutatási programjaként működő Szíriai-Magyar Régészeti Misszió (SHAM). Az első évek terepi munkái a kereszties kori vidéki településhálózat maradványainak felkutatására és dokumentálására összpontosítottak. Mivel maguk a falvak a kerámiafoltokon kívül kevés látható felszíni nyomot hagynak, elsősorban a kisebb adminisztrációs központokat, váracskákat, illetve a szintén maradandóbbra épített középkori templomok maradványait kellett megtalálnunk a buja vegetációval borított tengerparti síkságon és a mellette fekvő hegyvidéken. Gyakran előfordult, hogy egy-egy lovag a családjával együtt kiköltözött a neki adott kis hűbértörekre, és annak központi falujában egy családi rezidenciaként és raktárként szolgáló, európai típusú lakótoronyt építtetett. A misszió az összes ismert, de még nem dokumentált lakótorony felmérése mellett több mint fél tucat, a tudomány számára eddig ismeretlen torony és udvarház maradványainak azonosításával gyarapította a kereszties kori partvidékről korábban alkotott képet. Több olyan kisebb erődítésről is tudunk, ami hasonló funkciót töltött be, de helyüket korábban még nem sikerült beazonosítani. Köztük volt az a három, középkori forrásokban is említett barlangvár, amit végül az Orontész folyó északi völgyrendszerében a SHAM terepbejárásai azonosítottak. A régió régészeti anyagának feldolgozatlanlansága miatt a legváratlanabb helyeken is kerültek elő igen fontos emlékek. Egy meglepően ép (fél évszázada még használt) kereszties kori malomépületet az egyik partmenti város étteremövezetében sikerült megtalálni, míg egy eltemetett középkori barlangvárat egy völgy alján, a templomos lovagok híres szafitai erődjének közelében.

A közel egy évtizedes terepi munkák egyértelműen bizonyították, hogy a kereszties fennhatóság alatt nagyon sűrű településhálózat jött létre e prosperáló vidéken. A kereszties uralom első felében ezek egy részébe európai lovagok és családjaik is kiköltöztek s nem kizárt, hogy Palesztinához hasonlóan latin (európai kereszties) telepesfalvak is létrejöttek itt.

A szíriai kulturális minisztérium felkérésére a SHAM 2007-től kezdte meg a johanniták egyik legfontosabb szentföldi központjának, Margat várának átfogó kutatási programját. Az erődítmény amellet, hogy rendkívüli épségben maradt meg, régészetileg teljesen kutatatlan lelőhely volt. Ráadásul a helyszín magyar történelmi vonatkozással is bír, hiszen kereszties hadjáratáról hazatérőben II. András magyar király és serege nemcsak felkereste e várat, de az uralkodó 100 márkányi évjáradékot is rendelt ennek fenntartására. Az édesanyja, Châtillon Ágnes (később Anna) révén félig szentföldi latin András ezzel évi 24 kg ezüst Margatba küldését rendelte el. A magyar és szír

szakemberek, valamint diákok tucatjai mellett számos külföldi kutató részvételével is zajló munkálatok eddigi 15 éve alatt számos komoly eredményt sikerült elérni. A legfontosabbak közé tartozik a középkori Margat város kiterjedésének meghatározása. Az eddig ismert hathektáros erődítmény és a belsővár mellett sikerült egy teljes kereszties kori város nyomaira is rábukkanni a várhegy nyugati lejtőjén. A körülbelül tízhektáros, fallal védett településen eddig két, egykor freskókkal díszített templomot, egy temetőt, közel egy tucat igényesen megépített lakóház maradványait sikerült azonosítani és ezek egy részét feltárni.

A margati várban folyó munkák másik nagy eredménye a hely építéstörténetének rekonstruálása volt. A földregéztani vizsgálatokkal is egybekötött munkák során az is kiderült, hogy a hatalmas, többszintes belső várat kevesebb mint 15 év alatt építtette fel a lovagrend. Az 1187-ben megvásárolt Margat új várában egyik utolsó elemként megépített központi lakótornyon ugyanis azonosíthatóak voltak az 1202-es nagy földrengés nyomai. Nagyon kevés olyan szentföldi vár van, ahol a helyiségek többségének egykori funkcióját is sikerült megállapítani. Az összetett kutatómunka eredményeképp Margat mostanra ezek közé tartozik. Az egyértelmű templom mellett sikerült azonosítani a lovagok és a helyőrség szállástermeit, a káptalan-

A belső várudvar rekonstrukciója közepén a vártemplommal, a tőle balra levő épület tetején a taposókerekes emelődaruval, ami a templom tetején levő hajítógépet szolgálta ki (grafika: Incze Mózses)

A johannita fürdőház a feltárást követően, a főbb vízvezetékek vonalának jelölésével (fotó: Major Balázs)

A margati vár 13. század végi állapotának digitális rekonstrukciója (grafika: Vasáros Zsolt)

A Szíriai-Magyar Régészeti Misszió tagjai 2016 nyarán a vártemplom előtt (fotó: Balog Gellért)

termet, a konyhát és a kétszintes étkezőcsarnokot, a parancsnok rezidenciáját, a kancellár szállását és a kancellária helyiségét, a püspöki rezidenciát és a templomot szolgáló fél tucat pap szálláshelyét, a kenyérsütő helyiséget, a borospincét és több különböző raktárhelyiséget.

Az ásatások bizonyították, hogy az első Jeruzsálemi Királyság bukását követő nehéz időszakban épült vár a kor egyik legkorszerűbb erődítése volt, ahol gazdag anyagi kultúra nyomait sikerült a felszínre hozni. Az erődítés igényes kivitelezését bizonyítják a misszió által feltárt falképek is, melyek nemcsak a vártemplomra korlátozódtak, hanem több más épület díszítése során is használták ezeket. A feltárások egyik meglepetése egy, a vártemplom mellett talált sír volt, amelyben egy 45 év körüli, melléklet nélkül eltemetett férfi csontváza feküdt. A temetkezés elhelyezkedése és a mellékletek teljes hiánya miatt a sír akár egy johannita lovagé is lehetett, akinek koponyájáról arckonstruktó is készült. A várban folyó ásatás technikatörténeti leleteket is produkált. Ezek egyike az a hatalmas, kör alakú kőalapozás volt, amely egy taposókerekes emelődaru tartott. A kutatásban ismert volt, hogy a védők a hajítógépeiket a nagyobb lőtávolság elérése érdekében a várak magas épületeinek tetejére is rakták időnként. Az viszont, hogy a hajítógépek hatalmas, fából és vasból készült elemei, valamint a lövedékek hogyan kerültek fel oda, eddig nemigen foglalkoztatta a kutatást. A margati lelet egyértelmű választ ad arra, hogy a várudvarról daru segítségével emelték fel e gépek elemeit és a kőgolyókat a vár legmagasabb pontjának számító templom és lakótorony tetejére. Más kutatások magukat a feltárt lövedékeket és a várfalakra kifejtett hatásukat vizsgálták.

A margati munkálataink kiemelt figyelmet fordítottak a szentföldi várak egyik legfontosabb problémájának kérdésére, a vízellátásra is. Margat vára egy vulkáni kúpra épült, tehát itt a vizet csak a téli csapadék összegyűjtésével és biztonságos tárolásával lehetett biztosítani a feltehetően több ezer fős helyőrség, a városlakók és a hátszállat-állomány számára. A kutatások során sikerült feltérképezni azt a rendszert, amely a várra lehullott minden egyes esőcseppet gondosan felhasznált. A tisztán tartott lapostetőkre hulló csapadékot

Crac des Chevaliers várában 2017-től magyar koncesziós kutatás és helyreállítás zajlik (fotó: Márk Zsófia)

a hatalmas ivóvízgyűjtő ciszternákba gyűjtötték és ott tárolták. A víz szállításáról egy saját vezetérendszer gondoskodott, ami kerámiaacskövekből állt. Külön köcsatornák gyűjtötték össze az úgynevezett szürke vizet, ami elsősorban az udvarokra hulló esővízből és a már felhasznált vízből állt. Ezt igyekeztek a latrinaaknákon keresztül vezetni, hogy azokat is kiöblítsék, mielőtt a szennyezett víz elhagyja a vár területét. Talán az eredeti kórházfenntartó hivatásukból fakadt a johanniták különös figyelme a higiéniára. Margatban nemcsak a vízöblítéses latrinák száma, de a fürdőkultúra színvonala is kiemelkedően magas volt. A központi várudvaron egy 200 m² alapterületet meghaladó fürdőházukat is sikerült feltárni, de a váron belül még volt két fürdőhelyiség, az egyik egy fejlett hypocaustumos fűtési rendszerrel ellátva [a hypocaustum az ókori rómaiak által kifejlesztett speciális padlófűtés – a szerk.]. A várhegy oldalában álló városnak is volt egy saját hatalmas fürdőépülete. Mindez erősen árnyalja az „elmaradott” középkori fürdőkultúráról alkotott sztereotípiákat.

A 2010-ben kezdődött szíriai háború előtt több mint 150 külföldi régészeti misszió dolgozott az országban, amiből csak a Szíriai-Magyar Régészeti Misszió folytatta a terepi jelenléttel egybekötött munkát. A margati kutatások mellett a misszió felkérést kapott az UNESCO részéről a háborúban súlyos károkat szenvedett világörökségi helyszín, Crac des Chevaliers kereszties várában történő munkákra is. A világhírű erőd első koncessziós időszakának kiadása pont 2017-re, a magyar kereszties hadjárat 800. évfordulójának évére esett. A várat felkereső II. András Cracnak is évi 100 márkányi ezüstjándósságot rendelt annak idején. A még most is többségében keresztények lakta vidéken álló várban ma a Hungary Helps Ügynökségen keresztül támogatja Magyarország a legszükségesebb helyreállításokat, ami széles körben biztosít megélhetést a helyieknek. A misszió tagjai a helyreállítási munkákhoz szükséges régészeti kutatások és a tervezés folyamatában is részt vesznek. Mindez számtalan új tudományos eredményt hozott az ismét magyar vonatkozásúvá lett várban, mind az anyagi kultúra, mind a középkori építkezések periodizációja, mind pedig a vár funkciói kapcsán,

méréseket a Templomos Lovagend tartúsi (középkori Tortosa) és szafitai (középkori Chastel Blanc) váraiban és több más helyszínen is.

A kereszties kori lelőhelyeken végzett magyar régészeti kutatások azonban nemcsak Szíria területére korlátozódnak. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézete a libanoni Université Saint-Esprit du Kaslikkal közösen Észak-Libanonban kezdte meg a középkori Felicium (Menjez) várának feltárási programját. Az egykor szintén johannita kézben levő várat a lovagrend a jelek szerint soha nem fejlesztette komolyabban, az megmaradt egy kisebb birtokközpontnak, amihez egy erődített település is tartozott. A lelőhely így kivételes bepillantást ad a kisebb várak életébe és anyagi kultúrájába.

Az egyre nehezebb közel-keleti helyzet miatt a terepi munkák mellett nagyon fontos az oktatás terén nyújtott segítség is. A Stipendium Hungaricum ösztöndíjprogramon keresztül a Szíriai-Magyar Régészeti Misszió anyaintézménye, a Pázmány Péter Tudományegyetem Régészettudományi Intézete több tucat szíriai, valamint libanoni, egyiptomi és jordániai hallgatónak biztosít jelenleg is régészeti képzést. Ők mindannyian hazájuk régészeti lelőhelyeivel kapcsolatos kutatási témákon dolgoznak, és sokan a Szentföld kereszties kori váraiból és a Szíriai-Magyar Régészeti Misszió által az elmúlt több mint két évtizedben napvilágra hozott anyagokból készítik a disszertációikat a velük dolgozó magyar hallgatókkal együtt. A magyar jelenlét tehát ismét kézzelfogható, sőt, még jóval sokoldalúbb is a keresztiesek egykori szentföldi váraiban, mint 800 évvel ezelőtt...

A craci feltárásokon előkerült kerámialeletek restaurálása közben (fotó: Márk Zsófia)

A gótikus kerengő háborúban felrobbant elemeinek összerakása a dokumentálás előtt (fotó: Major Balázs)

amiben nagy segítséget nyújtottak a testvérvár Margatban végzett korábbi kutatások.

A Margatban és Cracban végzett munkák mellett a misszió más középkori vonatkozású helyszíneken is segíti a helyi kulturális örökség dokumentálását, kutatását és mentését. Így a magyar kutatók dolgoztak a damaszkuszi citadellában, a legépebb 12. századi kereszties várnak tartott Saone-ban (Qala'at Szaladin), végeztek geofizikai

